ศีลธรรมและศาสนา
ในการพัฒนาชาติ

ปาฐกถาอนุสรณ์ ซินแคลร์ ทอมป์สัน ๒๕๑๖

สดุดีซินแคลร์ ทอมป์สัน

วิทยาลัยพระคริสตธรรมในประเทศไทยและสภาคริสตจักรในประเทศไทย ได้ให้เกียรติแก่ผมอย่างสูง โดยเชิญให้แสดงปาฐกถาเป็นอนุสรณ์ครั้งที่ ๖ สำหรับซินแคลร์ ทอมป์สัน ประจำปี พ.ศ. ๒๕๑๒ นี้ ปาฐกถาในชุดอนุสรณ์นี้ที่แล้วมาทั้ง ๕ ท่าน เป็นศาสนาจารย์และมหาเปรียญผู้เชี่ยวชาญในศาสนธรรมและศาสนศาสตร์ทุกท่าน ปีนี้เป็นปีแรกที่ท่านผู้อำนวยการเรื่องนี้ได้นำเอาผู้ที่อยู่นอกศาสนจักรอย่างผมมาแสดงปาฐกถาอนุสรณ์ จึงทำให้ผมรู้สำนึกในเกียรตินี้เป็นพิเศษ และรู้สึกหวั่นไหวอยู่ว่าคำบรรยายนี้จะเป็นไปได้สมดังความประสงค์ของวิทยาลัยฯ และสภาคริสตจักรฯ หรือไม่ประการใด

วิลเลียม เจมส์ ซินแคลร์ ทอมป์สัน เป็นศาสนาจารย์ซึ่งเข้ามาบำเพ็ญประโยชน์สอนศาสนาที่วิทยาลัยนี้ตั้งแต่ปี ๒๔๘๐ ได้อุทิศสติปัญญาความสุขส่วนตัวของท่านเพื่อศิษยานุศิษย์ในประเทศไทยทั้งก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ตลอดมาจนสิ้นชีวิต ท่านทั้งหลายคงจำได้ว่า อาจารย์ซินแคลร์ ทอมป์สัน

ถึงแก่มรณกรรมโดยอุบัติเหตุรถไฟ และในวันเดียวกันก่อนการเดินทางครั้งสุดท้ายของท่านนั้น ท่านได้ช่วยอนุเคราะห์มูลนิธิโรคเรื้อนที่ลำปางโดยแสดงปาฐกถา โต้วาที เก็บเงินบำรุงมูลนิธินั้น อาจารย์ซินแคลร์ ทอมป์สัน ได้ทำการค้นคว้าวิจัยวิชาศาสนาเปรียบเทียบโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปรียบเทียบระหว่างพุทธธรรมและคริสตธรรม โดยละเอียด เป็นที่น่าสรรเสริญยิ่งนัก เพราะประการหนึ่งครูบาอาจารย์ที่ประเสริฐนั้นย่อมไม่พึงพอใจในการสอนศิษย์ด้วยพื้นความรู้เดิมของตนแต่อย่างเดียว ย่อมต้องขวนขวายหาความรู้เพิ่มเติมด้วยการศึกษาวิจัยสืบสาววิชาการอันเลิศค่านำมาเผยแพร่ต่อไปอย่างมิวางมือ อีกประการหนึ่งเมื่อนักปราชญ์ทางศาสนาหนึ่ง นิกายหนึ่ง อย่างอาจารย์ทอมป์สันเบิกใจและสติปัญญาให้กว้างศึกษาหลักธรรมและรายละเอียดของอีกศาสนาหนึ่ง เพื่อให้รู้แจ้งเห็นชัดนั้น ย่อมเป็นการกระทำที่น่าสรรเสริญ เพราะชอบด้วยเหตุผลทั้งในด้านวิชาการและทางปฏิบัติ สมควรแก่การสดุดีเป็นอย่างยิ่ง

ดังที่ได้เรียนไว้ตอนต้น ผมเองจัดได้ว่าเป็นฆราวาสนอกศาสนจักร ปราศจากความรู้สึกซึ้งในพุทธธรรมและคริสตธรรมและด้อยในปัจจัยสำคัญในทางศาสนา คือความศรัทธาแบบศาสนนิยม ถึงกระนั้นก็ตามผมมีความรู้สึกสรรเสริญและนิยมท่านศาสนาจารย์ทุกศาสนา ที่อุทิศโลกยสมบัติและสละความทะเยอทะยานทางโลก ใฝ่แต่ธรรมสาระและธรรมวินัย นำเอาหลักธรรมเผยแพร่แก่สัตวโลก โดยหวังช่วยให้พ้นทุกข์ บรรลุถึงสุขอันประเสริฐโดยทั่วหน้า

ตอนที่ ๑
ลัทธิของคนที่ขาดศรัทธา

คริสตธรรมกับพุทธธรรมผสม

เมื่อเด็ก ๆ ผมได้มีโอกาสเข้าศึกษาในโรงเรียนซึ่งศาสนาจารย์ทางคริสตจักรนิกายคาทอลิกเป็นผู้ก่อตั้งและดำเนินการ ได้ศึกษาอยู่เป็นเวลา ๙ ปี และเป็นครูฆราวาสอยู่อีก ๔ ปีเศษในโรงเรียนนั้น ได้เริ่มคุ้นกับคริสต์ศาสนาตั้งแต่เล็ก ได้อ่านประวัติทั้งก่อนพระเยซูคริสต์และประวัติของพระเยซูโดยสรุปพอสมควร ครั้นต่อมาเมื่อออกไปศึกษาในยุโรป ก็ได้คุ้นกับนิกายอื่นของคริสต์ศาสนาซึ่งแยกและแตกต่างจากนิกายคาทอลิกออกไป นับว่าไม่สู้จะมีข้อแก้ตัวมากนักที่จะอ้างว่าไม่รู้เรื่องศาสนาคริสต์ ส่วนทางด้านศาสนาพุทธเล่าก็ได้รับการอบรมทางบ้านมาตั้งแต่จำความได้ ชะรอยจะเป็นเหตุนี้กระมังที่ท่านอาจารย์ในวิทยาลัยนี้และสภาคริสตจักรฯ ถือเป็นข้อสนับสนุนให้เรียกตัวมาบรรยายในคราวนี้ ทั้ง ๆ ที่ปราศจากความเชี่ยวชาญลึกซึ้งในทางธรรม

ถ้าจะจำแนกประเภทของผลแห่งการอบรมศึกษาศาสนาและจริยธรรมแล้ว คงจะจำแนกได้เป็นผลทางตรงประเภทหนึ่ง ผลทางอ้อมประเภทหนึ่ง ผลทางตรงนั้นคือ ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาเชื่อมั่นในคติสำคัญแห่งศาสนานั้น เช่น ในศาสนาคริสต์ก็เชื่อมั่นในพระผู้เป็นเจ้า เชื่อว่าความมุ่งหมายขั้นสุดท้ายของคริสตศาสนิกชนคือการมีชีวิตใหม่ ถือกำเนิดในอานุภาพและกฤดาภินิหารแห่งพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งความจริงอันเลิศ ความงามอันเลิศ และความดีอันเลิศ ในศาสนาพุทธโดยแท้จริง (ไม่รวมถึงนิกายบางนิกายซึ่งถือพระพุทธเจ้าเป็นพระผู้เป็นเจ้า

ตามแบบไสยศาสตร์) ความมุ่งหมายขั้นสุดท้ายได้แก่การบรรลุถึงโลกุตรธรรม พ้นเสียจากความเกิดซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ หรืออีกนัยหนึ่งบรรลุถึงพระนิพพาน ผู้ที่สอนศาสนาย่อมมุ่งที่จะปลูกความศรัทธาเชื่อถือในจุดมุ่งหมายดังกล่าวเป็นลำดับ ซึ่งนับว่าเป็นผลทางตรงของการสอนศาสนานั้น ๆ

ส่วนผลทางอ้อมของการสอนศาสนา ซึ่งในที่นี้มิได้หมายความว่าเป็นผลที่สำคัญด้อยกว่าผลทางตรง ได้แก่ การปลูกฝังให้ผู้รับการสอนนั้นประพฤติดี มีธรรมจริยาวัตร รักษาศีล กลัวบาป เป็นต้น เป็นโลกียธรรม คือ ธรรมะซึ่งรักษาความดี ความงาม และความจริงไว้ในหมู่มนุษย์ ทำให้มนุษย์แต่ละคนที่ประพฤติตามคำสั่งสอนนั้นมีจิตใจผ่องแผ้ว อยู่ร่วมกับผู้อื่นในครอบครัว ในหมู่มิตรสหาย ในวงงานและในสังคมได้ โดยมีสันติคือความสงบและโดยมีสุข

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นความเข้าใจส่วนตัวของผม อันเกิดจากความระลึกย้อนหลังไปถึงการสั่งสอนอบรมที่ได้มาจากบ้านและโรงเรียนทั้งทางด้านศีลธรรมและศาสนา ผลที่ผมจะเสนอจากการประเมินตนเองพอจะสรุปได้ว่า ผลทางตรงคือความศรัทธาสำหรับตัวผมนั้นแทบจะไม่มี แต่ผมเข้าใจว่าผมได้รับผลทางอ้อมทางศีลธรรมจรรยามากพอใช้ ซึ่งเห็นจะต้องขยายความให้ชัดสักเล็กน้อย ณ ที่นี้

ความจำเป็นของศรัทธา

การที่กล่าวว่าผมยังไม่สามารถรับผลทางตรง คือความศรัทธาเชื่อมั่นจากการศึกษาศาสนานั้น ก็เพราะยังไม่สามารถรับรองกับตนเองอย่างสุจริตใจว่า พระผู้เป็นเจ้ามีอยู่หรือไม่มี

นิพพานเป็นจุดจบแท้จริงอย่างสมบูรณ์แน่ชัดหรือไม่ ที่กล่าวมานี้ไม่ได้คัดค้านว่า พระผู้เป็นเจ้าหรือนิพพานไม่มีแน่ เพียงแต่ว่าไม่แน่ใจสนิทว่ามีแน่ ประเด็นเรื่องที่พ้นไปจากชีวิตในโลกปัจจุบันนั้นเป็นเรื่องนอกเหนือไปจากโลกมนุษย์อย่างที่ในภาษาฝรั่งเรียกว่า Metaphysics ถ้าผมจะลำเอียงไปก็คงจะลำเอียงไปทำนองบอดสีรับเอาแต่สิ่งที่เห็นประจักษ์ สิ่งที่ไตร่ตรองได้ด้วยเหตุผลเป็นสำคัญ จะแย้งว่าถ้าไม่เชื่อไม่มีความศรัทธาแล้วจะไม่ดีก็ยังไม่เห็นว่าจะไม่ดีอย่างไร เพราะการขาดศรัทธาดังกล่าวนี้ถ้าจะถือเป็นข้อบกพร่องก็เป็นข้อบกพร่องเฉพาะตัว ไม่มีผลทำให้เกิดเสียหายแก่ผู้ใด ตราบใดที่ยังยึดมั่นในศีลธรรม และผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะแล้ว ถ้าพระผู้เป็นเจ้ามีจริง พระผู้เป็นเจ้าจะปล่อยให้ได้รับทุกข์ทรมานหรือ คงเป็นไปไม่ได้สำหรับพระผู้เป็นเจ้าที่ทรงพระมหากรุณาธิคุณอันไม่รู้จบ ถ้ามีพระนิพพานจริงที่จะไม่บรรลุถึงความพ้นทุกข์นั้น คงเป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นเมื่อไม่มีศรัทธาก็ต้องปล่อยไปตามบุญตามกรรม อนึ่ง การขาดความศรัทธาเชื่อมั่นในโลกุตรธรรมบางประการนั้น ก็ใช่ที่จะปราศจากหลักการเสียทีเดียว ในกาลามสูตรตามพุทธประวัติก็ปรากฏมีพุทธโอวาทดังนี้

"ท่านทั้งหลาย อย่าพึงเชื่อถือสิ่งใดเพียงแต่เพราะเหตุที่ได้ฟังตามกันมา หรือเพราะเคยเป็นเช่นนั้นต่อ ๆ กันมา ก็อย่าเชื่อ หรือโดยข่าวเล่าลือ ก็อย่าเชื่อ หรือโดยมีผู้อ้างตำรา ก็อย่าเชื่อ หรือโดยพึงเดาเอาเอง ก็อย่าเชื่อ หรือโดยคาดคะเนเอาเอง ก็อย่าเชื่อ หรือโดยการตรึกตรองตามอารมณ์ ก็อย่าเชื่อ หรือเพราะชอบใจว่าต้องกับลัทธิของตน ก็อย่าเชื่อ หรือเพราะเห็นว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อถือ ก็อย่าเชื่อ หรือเพราะเห็นว่าสมณะผู้นี้เป็นครู

เรา ก็อย่าเชื่อ แม้แต่คำของพระพุทธเจ้าที่สอนมานี้ ก็อย่าพึงเชื่อ ท่านจงเอาข้อที่ได้ยินได้ฟังไปตรึกตรองกรองดูด้วยเหตุผล จนเกิดความชัดแล้วจึงค่อยเชื่อ"

แท้จริงการเชื่อถือพระอย่างฉาบฉวยโดยไม่มีศีลธรรมค้ำจุนอยู่โดยมั่นคงนั้น ตามความเข้าใจของผมจะเป็นโทษยิ่งกว่าเป็นคุณ ผู้เรียกตนว่าพุทธศาสนิกชนไปเข้าวัดฟังเทศน์โดยมิขาด เช้าตักบาตรเป็นนิจศีล แต่สาย ๆ หน่อยพูดปด ฉ้อโกง และละเมิดศีลอื่น ๆ ย่อมเป็นคนเลว ไม่ว่าจะใช้มาตรฐานอะไรมาวัด เทียบได้กับคริสตศาสนิกชนซึ่งนึกว่ามีพิธีไถ่บาปทางศาสนาแล้วไม่กลัวบาป หรือนิสิตนักศึกษาซึ่งหัดให้สินบนเสียตั้งแต่เด็ก ๆ โดยบนบานพระเจ้าขอให้สอบได้ จะนำเครื่องสักการะมาเซ่นไหว้ ดังนี้ ผมคิดว่าไม่ได้ปฏิบัติตามทำนองคลองธรรม

ปัญหาที่ผมใคร่จะวิสัชนาเกี่ยวกับหัวข้อของคำบรรยายนี้ก็คือ การที่ขาดศรัทธาดังกล่าวมาแล้วนั้น เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาชาติหรือไม่ คำตอบโดยสรุปของผมก็คือ (ก) ถ้าขาดศรัทธาแต่ไม่ละเมิดศีลธรรม ก็ไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชาติ (ข) ถ้ามีศรัทธาและมีทั้งศีลธรรม ก็ยิ่งไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชาติ อาจจะเป็นการสะดวกสบายสำหรับบุคคลผู้มีศรัทธาด้วยซ้ำ และ (ค) ถ้าผู้ใดมีแต่ศรัทธา แต่ละเมิดศีลธรรม ผู้นั้นจะเป็นปรปักษ์แก่การพัฒนาชาติแน่นอน

เพื่อให้เกิดความเข้าใจแจ้งชัดขึ้น ผมเห็นสมควรที่จะกล่าวย้ำว่า การที่ผมบังอาจมากล่าวในวิทยาลัยพระคริสตธรรมนี้ว่าศรัทธาไม่ใช่เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งยอดในการพัฒนานั้น จะได้ประสงค์ลบหลู่ท่านอาจารย์ทั้งหลายและวิทยาลัยนี้ก็หาไม่ ความมุ่งหมายของผมต้องการแก้ความเข้าใจผิดในวงการศึกษาใน

ประเทศไทย ที่ย้ำเรื่องความศรัทธามากเกินไป ไม่ว่าจะเป็นการศรัทธาแบบฉาบฉวยหรือหน้าไหว้หลังหลอกก็ยังรับกันว่าดี ส่วนศีลธรรมไม่ย้ำให้พอ คำโฆษณาชวนเชื่อในวิทยุกระจายเสียงของรัฐบาลก็ยังพูดได้ว่า คนที่ไม่เชื่อศาสนานั้นเป็นคอมมิวนิสต์หรือผู้ก่อการร้าย เด็ก ๆ ครูสอนมาแบบนี้จะเข้าใจไขว้เขว คนที่ไม่มีศาสนาแต่ประพฤติธรรมก็ควรได้รับการยกย่องนับถือ เพราะเป็นธรรมจารี อนึ่ง ผมใคร่เสนอว่าท่านศาสนาจารย์ทั้งหลายทั้งทางพุทธและคริสต์ อบรมสั่งสอนให้คนเรามีทั้งศรัทธาและศีลธรรม ถ้าสานุศิษย์ได้รับทั้งศรัทธาและศีลธรรมไปจริง ๆ ก็เป็นสิ่งประเสริฐ จะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชาติ แต่แม้ว่าสานุศิษย์ของท่านจะบกพร่องไปในด้านศรัทธา หากมั่นคงทางด้านศีลธรรม ผลของการสั่งสอนอบรมของท่านก็เกิดเป็นบุญได้โดยสมบูรณ์แล้วทางการพัฒนาชาติ

ข้อเสนอดังกล่าวข้างต้นนี้ ผมจะขอขยายความต่อไปในคำบรรยายนี้ทั้ง ๓ ชั่วโมง ในชั้นนี้ผมใคร่จะกล่าวต่อไปถึงผลทางหลักศีลธรรมที่เราพึงได้จากศาสนาทั้งทางด้านคริสต์และด้านพุทธ และการนี้ก็จำเป็นที่ผมจะต้องพิจารณาระลึกถึงหลักศีลธรรมซึ่งตนเองยึดถือ อันเนื่องมาจากการอบรมทั้งพุทธและคริสต์ รวมกันจนแยกไม่ออกชัดเจน หากผมนำเรื่องของตนเองมากล่าวมากเกินควร ก็ขอได้โปรดให้อภัย

หลักศีลธรรมประจำตัว

หลักธรรมใหญ่ในชีวิตที่พอจะยึดถือได้นั้น ผมได้มาจากคริสต์ซึ่งลำดับไว้ดี ถูกใจผม เพราะจำง่ายและได้ความ กล่าวคือ ความจริง ความงาม และความดี แท้จริงทางศาสนาพุทธก็มี

ปรัชญาไปในทำนองเดียวกัน แต่มิได้ลำดับไว้ในตำราให้ครบถ้วนในที่เดียวกันอย่างนี้ การลำดับโดยสมบูรณ์อย่างสั้น ๆ นี้ ทำให้ยึดถือประจำใจได้ง่าย ทำนองเดียวกับที่ทางพุทธสอนให้ท่องคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งถือประจำใจได้ง่าย แต่ไม่ได้บ่งระบุตรงถึงหลักคุณธรรมที่เข้าใจชัด

ความจริง ความงาม และความดี ทั้ง ๓ ประการนี้เป็นคุณธรรมสำคัญในการพัฒนาทั้งบุคคลแต่ละคนและชาติหมู่คณะให้เจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองไปโดยสมบูรณ์ดังนี้

ความจริงหรือที่ทางพุทธเรียกว่าสัจจะนั้น เป็นธรรมที่คนเราควรใฝ่หาทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งทางวิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ที่เห็นได้ง่ายคือ ความก้าวหน้าทางวัตถุ การอยู่ดีกินดี ซึ่งอาศัยวิทยาศาสตร์ช่วยอยู่มิใช่น้อย และวิทยาศาสตร์จะเจริญก้าวหน้าขึ้นได้ ก็โดยมนุษย์เราสามารถค้นพบความจริงจากโลกวิทยาศาสตร์ แล้วนำมาใช้ได้เป็นประโยชน์แก่มนุษยชาติ ความจริงทางวิทยาศาสตร์อย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ จำเป็นจะต้องได้สัจจะทางสังคมศาสตร์ช่วยด้วย จึงจะแพร่ประโยชน์ทางวัตถุนั้นให้เป็นไปตามต้องการในหมู่ชนที่รวมกันเป็นสังคม ฉะนั้นสัจจะจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาชาติอย่างหนึ่ง

ความงามเป็นคุณธรรมที่จิตใจของมนุษย์เรียกร้อง เพราะมนุษย์เราแตกต่างกับสัตว์เดรัจฉานก็ตรงที่เราไม่ได้อยู่ด้วยวัตถุอย่างเดียว เราต้องมีความพึงพอใจลึกซึ้งเข้าไปในจิตใจด้วยภาพศิลปะที่งดงาม คนที่มีหน้าตารูปร่างแช่มช้อย ภูมิประเทศที่ตรึงใจ ดอกไม้สีสวยมีกลิ่นหอม คำพูดที่จับใจ ดนตรีไพเราะ จินตกวีนิพนธ์ วีรกรรม และความเสียสละของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้อยู่ใน

ประเภทความงามทั้งนั้น รวมทั้งอาหารที่อร่อย สิ่งที่ต้องใจเมื่อสัมผัส และนักกีฬาที่สามารถกระทำสิ่งที่เกินปกติวิสัยของมนุษย์ สิ่งที่มีความงามเหล่านี้ทำความเจริญให้แก่ใจ นับเป็นปัจจัยสำคัญของความจำเริญของมนุษย์ ขาดเสียมิได้

ความดีนั้นเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงและกำกับโลก ถ้าโลกเรามีแต่ความชั่วเป็นเกณฑ์ มนุษย์จะเบียดเบียนซึ่งกันและกัน แทนที่จะช่วยกันบำรุงหมู่คณะให้เจริญ ในด้านความดีนี้ทั้งศาสนาพุทธและคริสต์ย้ำหนักย้ำหนา ขั้นแรกก็คือให้รู้จักแยกว่าอะไรดีอะไรชั่ว คือทางพุทธเรียกว่าหิริโอตตัปปะ ทางคริสต์เรียกว่ามโนธรรมหรือ Conscience ต่อมาก็มีศีลที่ห้ามมิให้ทำการบางอย่าง เพราะเป็นภัยแก่มนุษย์ และมีคำสั่งสอนให้มีธรรมะคือการกระทำเป็นหน้าที่ต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อหมู่คณะสังคมประเทศชาติ ความดีก็เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาทั้งคนและชาติ

สรุปความว่าหลักธรรมเรื่องความจริง ความงาม และความดี ซึ่งเป็นหลักอันประเสริฐ ทั้งในด้านคริสต์และด้านพุทธนั้น ใช้ได้เป็นปัจจัยขั้นมูลฐานแห่งการพัฒนาชาติ

ทางไปสู่ธรรมคติ

เมื่อกำหนดแน่แก่ใจแล้วว่า ความจริง ความงาม และความดีเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแล้ว จะมีหนทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าวอย่างไรบ้าง

เรื่องนี้ผมหาสูตรจากคำสั่งสอนทางคริสต์ได้ยาก อาจจะเป็นเพราะไม่รู้แจ้งจริงก็เป็นได้ แต่เมื่อจะหวังพึ่งจากมรรค ๘ ของอริยสัจ ๔ ตามพุทธคติก็ไม่จุใจ เพราะมีแต่เรื่องให้คิดชอบ

ทำชอบโดยไม่บอกว่า ชอบอย่างไร ที่สุดไปพอใจเอาจากคำเทศนาทางพุทธ ซึ่งแสดงถึงจตุพละ คือ กำลัง ๔ ประการ ซึ่งพอจะนำมาใช้เป็นสูตรประจำใจสำหรับการพัฒนาตนเองและพัฒนาชาติได้

กำลัง ๔ ประการ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการปฏิบัตินั้น ทางพุทธแสดงไว้ดังนี้

๑. ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา
๒. วิริยพละ กำลังคือความพากเพียร
๓. อนวัชชพละ กำลังคือการทำสิ่งที่ไม่เป็นโทษ
๔. สังคหพละ กำลังคือการเกื้อกูลสงเคราะห์

ผมชอบใจสูตรนี้ เพราะเห็นว่าครบถ้วนบริบูรณ์อยู่ การที่จะพึงรู้ว่าอะไรเป็นวิชาหรืออวิชชา อะไรเป็นความงามนั้น ต้องอาศัยปัญญาเป็นเบื้องต้น และต้องอาศัยปัญญาอีก เพื่อหาช่องทางไปสู่จุดหมายอันประเสริฐ แต่ปัญญาอย่างเดียวไม่พอ ถ้ารู้จริงแต่เกียจคร้านเสีย หรือเพิกเฉยเสีย ก็หาประโยชน์อันใดมิได้ ฉะนั้น จึงต้องใช้กำลังที่ ๒ คือ ความพากเพียร แต่มีเพียรและมีปัญญา ก็เหมือนรถมีเครื่องยนต์ มีผู้ขับขี่ชำนาญไม่พอ ต้องมีห้ามล้อและหางเสือ คือ สติ คอยเหนี่ยวรั้งไว้ไม่ให้ปฏิบัติสิ่งที่เป็นโทษและมีภัย นอกจากนั้นยังต้องคิดถึงผู้อื่น ต้องมีเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง ทำการสงเคราะห์เกื้อกูลผู้อื่นให้พ้นทุกข์ได้ถึงสุข จึงจะเป็นความงามและความดีจริง

การที่นำเอาขนมของคริสต์มาผสมกับน้ำยาของพุทธนี้ ผมไม่ได้หมายความว่า จะชักชวนให้ท่านผู้ฟังกระทำตาม เพียงแต่ใคร่จะเรียนว่า หลักธรรมของพุทธและคริสต์นั้นไม่ขัดกัน กลมกลืนกันได้ง่าย และหากเราเผอิญมีวาสนาได้รับทิพยรสของทั้ง ๒ ศาสนา เราก็จะมีกุศลบุญเพิ่มขึ้น เพราะมีให้เลือกได้ง่าย

คัดเอาแต่ที่ถูกใจและประทับใจ เป็นสูตรจำได้ง่าย มาใช้ติดตัวเป็นสิ่งวิเศษประจำตัวได้สะดวกดายยิ่งขึ้น

หลักความเจริญแห่งสังคม

ถึงแม้ว่าเราแต่ละคนจะได้รับรสธรรมทางพุทธ หรือทางคริสต์ หรือทั้ง ๒ ทางมาใส่ใจ ทำให้มีหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปโดยดีก็ตาม และถึงแม้ว่าหลักธรรมทางศาสนาทั้งสองจะมีลักษณะเป็นอมตะและอกาลิโก คือใช้ได้ตลอดไปไม่มีวันตาย และใช้ได้ทุกกาลเทศะก็ตาม สำหรับผมเองรู้สึกว่าในสังคมปัจจุบันย่อมมีลักษณะพิเศษประจำสมัย และหลักธรรมจากศาสนาโดยทั่วไปนั้น แม้จะใช้ได้แก่ลักษณะพิเศษนี้ แต่ก็อาจจะมีความหมายกว้างขวางเกินที่มนุษย์ธรรมดาจะเข้าใจได้แน่ชัดประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งเห็นว่า ถ้าเราเอาหลักธรรมอมตะทั้ง ๒ ศาสนานี้มาเป็นรากฐานและปลูกฝังหลักขึ้นบนฐานอันมั่นคงนั้นเสียเอง คงจะเหมาะสมและยึดเป็นคติประจำใจได้ง่ายกว่า ด้วยเหตุนี้ผมจึงพยายามศึกษาพยายามวางหลักซึ่งเป็นของตนเอง แต่มีพุทธธรรมและคริสตธรรมรองรับอยู่เป็นฐานสำหรับการศึกษาและพัฒนาสังคมในกาลปัจจุบันให้เจริญขึ้น แล้วนำหลักนั้นมาเสนอต่อนักเรียนในรุ่นปัจจุบัน รู้สึกว่าสะดวกและได้ผลดีกว่าที่จะเสนอคติธรรมตามแบบศาสนาโดยไม่ดัดแปลงอย่างน้อยก็เป็นภาษาและถ้อยคำที่คนนอกวัดจะเข้าใจได้โดยง่าย

ฉะนั้นเมื่อเราถามตัวเราเองว่า สังคมปัจจุบันนี้อาศัยคุณธรรมอะไรบ้างจึงจะเจริญพัฒนาได้ คำตอบของผมก็จะเป็นดังนี้คือ

๑. หลักสมรรถภาพ

๒. หลักเสรีภาพ

๓. หลักยุติธรรม

๔. หลักเมตตากรุณา

ซึ่งผมจะขอบรรยายขยายความในปาฐกถาชั่วโมงที่ ๒ ต่อไป ในที่นี้จะขออธิบายแต่เพียงว่าสมรรถภาพนั้น เป็นคุณธรรมที่ใกล้เคียงกับหลักความจริง และต้องใช้ปัญญาพลังและวิริยะพลังเป็นเครื่องมือ เสรีภาพและยุติธรรมเกี่ยวข้องกับจิตใจของมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี ทำนองเดียวกับความงาม คือก่อให้เกิดความงามขึ้นในสังคมมนุษย์ ต้องใช้อนวัชชพลังเป็นกำลังนำไปสู่ ส่วนเมตตากรุณานั้นตรงกับความดี และอาศัยสังคหพลังเป็นสื่อ

ท่านนักธรรมทั้งทางพุทธและทางคริสต์อาจจะติเตียนผมได้ว่า ผมผสมผเสเอาแพะชนแกะปนกันยุ่ง แต่ผมเชื่ออยู่แก่ใจของตนว่า อย่างน้อยก็เป็นเรื่องที่เราแต่ละคนเข้าใจได้ง่าย เหมือนอาหารที่เราปรุงขึ้นเองให้ถูกปากของเรา

ตอนที่ ๒
ลักษณะของสังคมที่เจริญและหลักการพัฒนา

ทางเจริญของสังคม

สังคมจะเจริญรุ่งเรืองได้ต้องเป็นสังคมที่มีสมรรถภาพ ๑ บุคคลในสังคมนั้นมีอิสระเสรีภาพ ๑ มีความยุติธรรมครอบงำอยู่ ๑ และคนในสังคมนั้นมีความเมตตากรุณาซึ่งกันและกัน ๑

สมรรถภาพ ในที่นี้หมายถึง ความสามารถของบุคคลในสังคมที่จะประกอบกิจต่าง ๆ ให้มีผลเป็นประโยชน์แก่ตนและ

ผู้อื่น อัตถประโยชน์ที่ว่านี้แบ่งออกได้เป็น ๓ คือ ประโยชน์ทางวัตถุ ประโยชน์ทางปัญญา และประโยชน์ทางธรรมะ ประโยชน์ทางวัตถุได้แก่ การอยู่ดีกินดี ทำให้สุขกาย ประโยชน์ทางปัญญาได้แก่ การสร้างสรรค์ความงามให้เกิดขึ้นในประเภทต่าง ๆ ทำให้เจริญใจ และประโยชน์ทางธรรมะได้แก่ ความอิ่มเอิบในดวงจิตเพราะความรู้สำนึกว่ามีอะไรดีเกิดขึ้น ความสามารถมาจากปัญญาโดยกำเนิดทางหนึ่ง และมาจากการศึกษาอบรมอีกทางหนึ่ง และเมื่อบุคคลในสังคมมีความสามารถเป็นเบื้องต้นแล้ว บุคคลเหล่านั้นก็ย่อมจะรู้จักสะสมความสามารถขึ้นมาเป็นทุน ประกอบขึ้นเป็นเครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องกล ทำให้มีสมรรถภาพสูงขึ้นสืบต่อไป วิธีใช้เครื่องมือและความสามารถของบุคคลประกอบกันนั้น ก็ยิ่งส่งเสริมวิชาการและความถนัดให้สูงยิ่งขึ้น เป็นมรดกตกทอดแก่ชนรุ่นต่อ ๆ ไป ฉะนั้นสมรรถภาพในที่นี้จึงควรแยกได้ว่าเป็นทั้งสมรรถภาพในปัจจุบันและสมรรถภาพอันเป็นทุนสำหรับอนาคตของสังคม การสะสมทุนทางวิชาการต้องอาศัยการวิจัยเป็นสำคัญ ฉะนั้น ประเทศใดไม่มีการวิจัย เฉพาะอย่างยิ่งในมหาวิทยาลัย หรือมีการวิจัยแบบนั่งประชุมกันเฉย ๆ หรือแบบวิจัยด้วยลมปากอย่างบางแห่ง ประเทศนั้นจะต้องด้อยในเชิงสะสมทุนเป็นแน่ อนึ่งความสามารถของบุคคลแต่ละคนเมื่อมีการประสานซึ่งกันและกันโดยวิธีจัดการที่ดีและวิธีบริหารที่ดี ย่อมทำให้เกิดความสามารถส่วนรวม ซึ่งสูงกว่าผลบวกธรรมดาของความสามารถของแต่ละคน โดยสรุป สมรรถภาพของสังคมเป็นกำลังชักจูงให้สังคมและบุคคลในสังคมเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป นี่แหละเป็นเรื่องที่เราเรียกว่าการพัฒนา

เสรีภาพของมนุษย์เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกับสิ่งของ

ปราศจากชีวิต หรือเครื่องยนต์กลไก หรือสัตว์เดรัจฉาน ถ้ามีแต่สมรรถภาพแต่ปราศจากเสรีภาพของบุคคล สังคมนั้นก็เป็นสังคมหุ่น แม้จะมีกำลังทำให้เจริญได้ ก็จะเจริญไปได้ไม่ดีนัก เพราะผลของความสามารถนั้นคงจะมีไปในทำนองเดียวกันสำหรับทุกคน เสรีภาพทำให้มนุษย์เราสามารถเลือกจุดหมายและวิถีทางแห่งชีวิต และการประกอบกิจของตนได้ตามใจชอบ และใจของมนุษย์รวมทั้งรสนิยมและความเอนเอียงย่อมต่าง ๆ กันออกไป เมื่อมีความแตกต่างกัน สังคมนั้นย่อมจะมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น อนึ่ง เมื่อมนุษย์เราทำอะไรด้วยใจชอบ คือด้วยฉันทะตามคติของพุทธศาสนา ท่านว่าจะทำได้ผลดีกว่าทำโดยไม่ชอบ ฝืนใจทำ เสรีภาพจึงเป็นสิ่งที่ส่งเสริมปัญญา อันเป็นอนุสนธิแห่งสมรรถภาพตามคริสตคติ มนุษย์แต่ละคนเกิดมาย่อมมีศักดิ์ศรีของตนติดตัวมา ตั้งแต่พระผู้เป็นเจ้าประทานให้ ศักดิ์ศรีนี้จะลบล้างเสียมิได้ ฉะนั้นเสรีภาพจึงเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาชาติ ไม่ว่าจะพิจารณาจากแง่พุทธคติหรือคริสตคติ และฉะนั้นหลักการประชาธิปไตยจึงเป็นหลักการที่ควรส่งเสริมสนับสนุนอย่างจริงจัง มิใช่แต่ลมปาก อุปสรรคสำคัญของหลักประชาธิปไตย คือ ความโลภอย่างหนึ่ง กับความทะนงนึกว่าตนวิเศษอีกอย่างหนึ่ง เลยทำให้เพิกเฉยต่อและทำลายซึ่งสิทธิและศักดิ์ของผู้อื่น เป็นการเหนี่ยวรั้งไว้ไม่ให้โอกาสที่ชาติบ้านเมืองจะเจริญพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์

มนุษย์เราในสังคมนั้น ผูกพันให้อยู่ร่วมกันได้ก็โดยมีกฎแห่งความยุติธรรมกระซับอยู่ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นคติของทั้งศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ การที่สังคมจะอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือที่เราเรียกว่ามีสามัคคีธรรมนั้น ก็ต้องอาศัยความ

ยุติธรรมเป็นที่ตั้ง ความน้อยใจ ความริษยา ความแก่งแย่งชิงดี ย่อมเกิดจากความรู้สึกนึกหรือระแวงว่าอาจจะเกิดความอยุติธรรมขึ้น และย่อมเป็นชนวนให้เกิดทุกข์ สันติสุขปลาสนาไป ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสังคมเดียวของชาติเดียวกันหรือเป็นเรื่องระหว่างชาติ ถ้าขาดความยุติธรรมภายในชาติ บ้านเมืองไม่มีขื่อไม่มีแป ก็จะเกิดเหตุร้ายจลาจลภายในชาตินั้น ถ้าเป็นเรื่องระหว่างชาติก็ย่อมเกิดกลียุคและสงคราม ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความยุติธรรมนำไปสู่สันติ และสันติเป็นมูลฐานแห่งการพัฒนา

มนุษย์เราเกิดมามีร่างกายและปัญญาสมองไม่เสมอกัน บางคนฉลาด บางคนโง่ บางคนพิการ บางคนแข็งแรง และบางคนก็ประสบภัยพิบัติในระหว่างดำรงชีวิตอยู่ บางคนเกิดมาในถิ่นฐานที่มีช่องทางจะศึกษาเล่าเรียนได้สะดวกดาย บางคนอยู่ในชนบทห่างไกลความเจริญ เหล่านี้เป็นต้น เมื่อเริ่มต้นก็เกิดความอยุติธรรมเสียแล้วเช่นนี้ ก็เป็นหน้าที่ของสังคมที่จะขจัดปัดเป่าความไม่เสมอภาคนั้นให้น้อยลงที่สุดที่จะกระทำได้ ดั่งที่ประธานาธิบดีแมกไซไซกล่าวไว้ว่า "ใครเกิดมามีน้อย ควรจะได้รับให้มากจากกฎหมาย" ธรรมข้อนี้ก็คือ ความเมตตากรุณานั่นเอง ตามความเห็นของผมกฎที่บางคนเรียกว่ากฎแห่งกรรม เช่นเด็กเกิดมาตาบอดแล้วเราเฉยเสีย อ้างว่าเพราะชาติก่อนเขาทำบาป จึงมาตาบอดชาตินี้นั้น เป็นความเชื่อที่เป็นภัยแก่พุทธ-คติอย่างยิ่ง และผู้ใดกอบโกยลาภยศด้วยมิจฉาชีพแล้วภายหลังพยายามไถ่บาปด้วยการให้ทานแบบที่เรียกกันว่า Charity นั้น การทำบุญให้ทานชนิดนี้ไม่ชอบด้วยหลักธรรมทั้งด้านพุทธและด้านคริสต์ เป็นเรื่องที่อนุโลมเข้าในหลักเมตตากรุณามิได้ หลักเมตตากรุณานี้สืบเนื่องสัมพันธ์กับหลักเสรีภาพ คือ ศักดิ์ศรีของ

มนุษย์แต่ละคน ผู้ที่อ่อนแอกว่าย่อมพึงมีสิทธิเรียกร้อง ไม่ใช่คอยรับทานจากผู้แข็งแรงกว่า และผู้ที่แข็งแรงกว่าฉลาดกว่าจะต้องรู้จักยับยั้งไม่กอบโกยด้วยความโลภ เพื่อเปิดโอกาสให้มีความยุติธรรมทางสังคม ความเมตตากรุณาเป็นธรรมะสำคัญของสังคม เพราะสมรรถภาพอย่างเดียว อาจจะทำให้เกิดความอยุติธรรม ต้องอาศัยความเมตตากรุณาด้วย สังคมนั้นจึงจะเจริญพัฒนาโดยสมบูรณ์

คติในการวางแผนพัฒนาชาติ

เมื่อพิจารณาเห็นชัดแล้วว่า ชาติที่จะเจริญได้ต้องมีลักษณะ ๔ ประการ ดังกล่าวมาข้างต้น คือ มีความสามารถ มีเสรีภาพ มีความยุติธรรม และมีความเมตตากรุณาภายในชาตินั้นแล้ว การวางแผนพัฒนาก็ย่อมต้องกระทำภายในกรอบแห่งหลักทั้ง ๔ ประการนั้น

การวางแผนพัฒนานั้น คนส่วนใหญ่เข้าใจว่า เป็นเรื่องเศรษฐกิจและสาธารณูปการ (การศึกษาและสาธารณสุข) เป็นสำคัญ และถือว่าเป็นเรื่องของนักเศรษฐศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ แท้จริงถ้าพิเคราะห์ไปโดยลึกซึ้งแล้ว จะเห็นว่าเรื่องของการพัฒนาชาติเป็นเรื่องของวิชาการทุกแขนง รวมทั้งวิชาศีลธรรมจรรยาด้วย เมื่อเราจะปลูกบ้าน เราจะต้องปรับเนื้อที่ดินและก่อรากฐานให้แน่นแฟ้นเสียก่อน หรือถ้าเราจะปลูกพืชหวังผล เราก็จะต้องบำรุงที่ดิน หาอาหารพืช หาน้ำมาทด และจะต้องเตรียมคน เตรียมพาหนะ เตรียมยุ้งฉางไว้เป็นอุปกรณ์ให้พร้อม

ฉันใดก็ฉันนั้น การหว่านพืชพัฒนาจะหวังผลนั้น ก็ต้องเตรียมสิ่งต่าง ๆ อันเป็นอุปกรณ์ไว้ให้พร้อม จึงจะได้ผลดีและ

สมบูรณ์ ถ้าไม่เตรียมอุปกรณ์ไว้ให้พร้อมก็พัฒนาได้เหมือนกัน แต่จะไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร เสมือนหว่านเมล็ดพืชลงไปในนาที่ขาดน้ำหรือธาตุที่เป็นอาหารพืช

สถานการณ์ต่าง ๆ อันเป็นคุณแก่การพัฒนานั้น พอจะสรุปได้ดังนี้ (ก) ชาติมีความสงบเรียบร้อยทั้งภายในและภายนอกและระบบการบริหารราชการแผ่นดินดีพอสมควร (ข) เป้าหมายในการพัฒนาดีและถูกต้อง (ค) กระบวนการดำเนินงานพัฒนาเป็นไปโดยรอบคอบ (ง) มีการใช้อำนาจในการพัฒนาแต่พอควรและมีวิธีการที่จะป้องกันมิให้ใช้อำนาจไปในทางที่เป็นภัย

ทั้ง ๔ ประการนี้ จะขอขยายความดังนี้

(ก) ความสงบและการบริหารเรียบร้อย การวางแผนพัฒนาเป็นการวางแผนลงทุนสำหรับชาติ เพื่อให้เกิดผลในอนาคตทั้งใกล้และไกล เพราะฉะนั้นการลงทุนและการเก็บผลจะกระทำไม่ได้ดีถ้าบ้านเมืองไม่เป็นปกติสุข ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือชาวนา ชาวไร่ในเขตที่มีการรบพุ่งต่อสู้กัน จะหว่าน จะปลูก จะเก็บเกี่ยวไม่ได้สะดวก ประเทศเวียดนาม ลาว ไนจีเรีย และประเทศอื่น ๆ ที่มีสงครามขับเคี่ยวอยู่ ไม่มีทางวางแผนแม้แต่ล่วงหน้าเพียง ๒-๓ เดือน เพราะไม่ทราบแน่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น สงครามระหว่างประเทศ และสงครามโลกย่อมขัดขวางการวางแผนพัฒนาอย่างที่เราเห็นกันอยู่แล้ว แม้แต่เพียงมีการคุกคามว่าจะโจมตีกัน เช่น กรณีมาเลเซียกับอินโดนีเซียประจันหน้ากัน ก็ทำความเสื่อมเสียแก่การจำเริญเศรษฐกิจและสังคมของทั้ง ๒ ประเทศ

ความไม่สงบดังกล่าวข้างต้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นการคุกคามด้วยอาวุธโดยชัดแจ้ง เมื่อใดการบริหารราชการแผ่นดินบกพร่องถึงขนาดชนิดที่เราเรียกกันว่า บ้านเมืองไม่มีขื่อมีแป แม้ว่าจะ

ไม่มีคอมมิวนิสต์มาก่อการร้าย ก็จะทำให้ชาตินั้นรวนเร พัฒนาอย่างไรไม่สำเร็จ ลักษณะของความระส่ำระสายนี้พอจะยกเอาคำพรรณนาเรื่องเมืองสาวัตถี ในมูลบทบรรพกิจมาแสดงเป็นอุทาหรณ์ได้ คือ

อยู่มาหมู่ข้าเฝ้า ก็หาเยาวนารี
ที่หน้าตาดีดี ทำมโหรีที่เคหา
เช้าค่ำร่ำสีซอ เข้าแต่หอล่อกามา
หาได้ให้ภริยา โลโภพาให้บ้าใจ
ไม่จำคำพระเจ้า เหไปเข้าภาษาไสย
ถือดีมีข้าไป ฉ้อแต่ไพร่ใส่ขื่อคา
คดีที่มีคู่ คือไก่หมูเจ้าสุภา
ใครเอาข้าวปลามา ให้สุภาก็ว่าดี
ที่แพ้แก้ชนะ ไม่ถือพระประเวณี
ขี้ฉ้อก็ได้ดี ไล่ด่าตีมีอาญา
ที่ซื่อถือพระเจ้า ว่าโง่เง่าเต่าปูปลา
ผู้เฒ่าเหล่าเมธา ว่าใบ้บ้าสาระยำ
ภิกษุสมณะ เล่าก็ละพระสธรรม
คาถาว่าลำนำ ไปเร่ร่ำทำเฉโก
ไม่จำคำผู้ใหญ่ ศีรษะไม้ใจโยโส
ที่ดีมีอักโข ข้าขอโมทนาไป
พาราสาวะถี ใครไม่มีปรานีใคร
ดุดื้อถือแก่ใจ ทีใครได้ใส่เอาพอ
ผู้ที่มีฝีมือ ทำดุดื้อไม่ซื้อขอ
ไล่คว้าผ้าที่คอ อะไรล่อก็เอาไป

ข้าเฝ้าเหล่าเสนา มิได้ว่าหมู่ข้าไท
ถือน้ำร่ำเข้าไป แต่น้ำใจไม่นำพา
หาได้ใครหาเอา ไพร่ฟ้าเศร้าเปล่าอุรา
ผู้ที่มีอาญา ไล่ตีด่าไม่ปรานี

ความยุ่งยากทั้งมวลที่พรรณนามานี้ สรุปได้ว่าเกิดเพราะ (๑) ความมัวเมาในกามตัณหา (๒) ความโลภ (๓) ไม่ถือศีลธรรมแต่ถือไสยศาสตร์ (๔) การฉ้อราษฎร์บังหลวง (๕) โรงศาลไม่ให้ความยุติธรรม (๖) ไม่เคารพความดี เห็นผิดเป็นชอบ (๗) ใจเหี้ยมโหดปราศจากเมตตากรุณา ถืออำนาจเป็นธรรม (๘) ข้าราชการไม่ปฏิบัติหน้าที่ และข่มเหงราษฎร

ลักษณะวิบากเช่นนี้ วิธีแก้ไขมีอยู่ ๒ ประการคือ การอบรมสั่งสอนศีลธรรมในมวลชนและข้าราชการทั่วไปให้ได้ผล ไม่ว่าจะใช้ศาสนาพุทธหรือคริสต์ หรือศาสนาอื่นใดเป็นหลักประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งต้องพยายามเพ่งเล็งที่ผู้ใหญ่ในราชการ เพราะถ้าผู้ใหญ่ดีและควบคุมผู้น้อยได้ จะช่วยให้ผู้น้อยเข้าทำนองคลองธรรมได้ง่ายขึ้น พุทธภาษิตมีใจความว่า "ผู้นำควรตั้งอยู่ในธรรมเสียก่อน หมู่คณะจึงสวัสดีได้" และขยายความว่า "เมื่อฝูงโคข้ามไปอยู่ ถ้าโคผู้นำฝูงไปคด โคเหล่านั้นย่อมไปคดทั้งหมด ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติอธรรม ประชาชนนอกนี้ก็จะประพฤติอธรรมเหมือนกัน แว่นแคว้นทั้งหมดก็ได้ประสบความทุกข์ ถ้าฝูงใดโคนำฝูงไปตรง โคเหล่านั้นย่อมไปตรงทั้งหมด ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรม ประชาชนนอกนี้ก็ย่อมประพฤติธรรมเหมือนกัน แว่นแคว้น

ทั้งหมดย่อมได้ประสบความสุข"

(ข) เป้าหมายในการพัฒนา การพัฒนาบ้านเมืองอย่างที่เราเข้าใจกันโดยทั่วไปนั้น หมายถึงการเพิ่มรายได้ของประชาชนในบ้านเมืองให้อยู่ดีกินดีขึ้น มีพลานามัยดี และมีการศึกษาดี จะทำอย่างไรให้ถึงจุดหมายนี้ จะได้กล่าวในวรรคต่อไปตอนที่พูดถึงขบวนการดำเนินงาน ในที่นี้จะขอย้ำขยายความถึงคำว่าพัฒนาที่กล่าวมาข้างต้นนั้นว่า ยังไม่ได้ความบริบูรณ์จริง ๆ ถ้าไม่ขยายความให้ชัดและเป้าหมายบกพร่องอยู่ จะไม่ได้ผลสมความมุ่งหมาย

เป้าหมายที่ถูกต้องสมบูรณ์ของการพัฒนาชาตินั้น ต้องให้ครบองค์ ๓ ประการคือ

(๑) ต้องพยายามเพิ่มรายได้และสุขภาพของประชาชนในชาติ โดยคำนึงถึงประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์อนาคต ถ้าเราลงทุนมาก ทรัพย์ที่จะนำมากินและใช้ในปัจจุบันย่อมน้อยลง ถ้าเราลงทุนน้อยเกินไป เราอาจจะอยู่ดีกินดีถึงขนาดในปัจจุบัน แต่อนาคต ประโยชน์จะน้อยไป ฉะนั้น จึงจำต้องรักษาดุลระหว่างปัจจุบันและอนาคตให้ดีให้เหมาะ ให้ความยุติธรรมแก่คนรุ่นนี้และรุ่นหน้าพอควร

(๒) ต้องพยายามรักษาเสถียรภาพในการพัฒนา คำว่าเสถียรภาพนี้หมายความว่า สภาพที่ไม่เป็นการระส่ำระสาย เพราะถ้าเกิดความระส่ำระสายในเศรษฐภาวะขึ้นแล้ว ปัญหาทางการเงินเศรษฐกิจ และสังคมจะเกิดขึ้น ทำให้พัฒนาไม่ได้ผล ตัวอย่างเช่น สมมติว่ารัฐบาลเก็บภาษีอากรน้อยเกินควร คือน้อยกว่าที่ควรจะนำมาลงทุน และเวลาจะลงทุนก็พิมพ์ธนบัตรขึ้นให้มากเอาเงินที่สร้างจากอากาศธาตุนั้นมาใช้จ่าย กฎแห่งเศรษฐกิจย่อม

จะทำให้เกิดผล คือเงินเฟ้อ ราคาสินค้าอุปโภคบริโภคสูงขึ้นรวดเร็ว เพราะคนมีเงินมากกว่าของที่ซื้อ ในกรณีเช่นนี้ การลงทุนของรัฐบาลและเอกชนย่อมไม่มีความแน่นอน คาดคะเนยาก ไม่มีเสถียรภาพทั้งค่าของเงินตราและการประกอบอาชีพ การพัฒนาย่อมมีผลรวนเรดังที่ปรากฏอยู่ในหลายประเทศ เช่น อินโดนีเซียเมื่อ ๔-๕ ปีก่อน เป็นต้น การรักษาเสถียรภาพเป็นวิชาทางการเงิน การธนาคาร และการคลัง

(๓) ต้องพยายามกระจายผลให้ทั่วถึงกันในหมู่ชนชาติเดียวกัน ไม่ใช่แต่พิเคราะห์ดูแต่เฉพาะอัตราเฉลี่ยส่วนรวมของชาติ อย่างในประเทศไทย เราเห็นได้ชัดเจน คือ ในกรุงเทพฯ และภาคกลาง ประชาชนมีรายได้เฉลี่ยถึงประมาณ ๓ เท่าของประชาชนในอีสาน และถ้าเรายิ่งพัฒนา ผลของการพัฒนานั้นตกอยู่กับคนในเมืองหลวงได้ง่ายกว่าที่จะไปได้แก่คนในชนบท ในโลกนี้คนที่รวยแล้วยิ่งรวยขึ้นง่ายกว่าคนจน และคนจนยิ่งวันก็ยิ่งจน ถ้าเราใช้หลักความยุติธรรมและความเมตตากรุณาในสังคมเป็นที่ตั้งแล้ว ก็จะต้องตั้งเป้ามุ่งพัฒนาให้เกิดผลมากเป็นพิเศษสำหรับชาวนาและชาวชนบท ในทางปฏิบัติข้อนี้หมายความว่า ใช้เงินลงทุนให้มากสำหรับชนบท และยับยั้งไว้บ้างในเมืองหลวง และแม้แต่ภายในเมืองหลวงเอง ก็ควรมุ่งให้เกิดประโยชน์แก่คนยากจนเป็นพิเศษ

การวางเป้าหมายข้อนี้ นักพัฒนาจะต้องอาศัยศีลธรรมเป็นหลักสำคัญ

(๔) กระบวนการดำเนินงานพัฒนา เรื่องนี้เป็นเรื่องทางวิชาการมากกว่าเรื่องอื่น ๆ ที่ได้บรรยายมาแล้ว แต่พอจะกล่าวง่าย ๆ โดยทั่วไปว่า การพัฒนาเป็นเรื่องของการลงทุนและการคาด

คะเนผล ฉะนั้นจึงต้องนำผลที่คาดคะเนต่าง ๆ นั้นมาเปรียบเทียบกัน ในการนี้หลักวิชาเศรษฐศาสตร์ที่นำมาใช้ก็เป็นหลักธรรมดา ไม่ใช่หลักพิสดารอะไรออกไป และการดำเนินงานในกระบวนการพัฒนาก็เป็นการดำเนินงานโดยแบบแผนระเบียบวิธีปฏิบัติธรรมดา ไม่แตกต่างอะไรกับการประกอบกิจหรือปฏิบัติราชการโดยปกติ คือ ลงทุนน้อยที่สุด ให้ได้ผลมากที่สุด และต้องกระทำโดยรอบคอบแม้ว่าจะต้องเร่งทำ ผมขอย้ำในเรื่องหลักธรรมดา ซึ่งตรงกันข้ามกับวิธีพัฒนาแบบอุตริ ในกระบวนการพัฒนานั้น เราจะทำให้เกิดผลดีได้ก็ด้วยมีความรอบรู้ลึกซึ้งทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ เช่นนี้เรียกว่าใช้หลักธรรมดา วิธีพัฒนาแบบอุตรินั้นหมายถึงการละเลยเสียซึ่งทฤษฎี ฝืนหลักธรรมชาติ มนุษย์เราฝืนใจมนุษย์ด้วยกันได้นับว่าเก่ง แต่มนุษย์ไม่เก่งพอที่จะฝืนหลักเศรษฐศาสตร์หรือทฤษฎีวิชาอื่นใด ถ้าฝืนเข้าเมื่อใดผลจะประสบเป็นหายนะเมื่อนั้น

ข้อที่ควรคำนึงถึงเป็นพิเศษในกระบวนการพัฒนาก็คือ ควรจะทำอะไรก่อนอะไรหลัง รัฐบาลควรทำอะไรและเอกชนควรทำอะไร

เนื่องด้วยทรัพยากรของชาติมีจำกัด เวลาก็มีจำกัด คนที่มีฝีมือก็มีจำกัด เราจะทำอะไรเพื่อพัฒนาพร้อม ๆ กันทุกอย่างคงไม่ได้แน่ ฉะนั้นจึงจำต้องทำเรื่องสำคัญก่อน เอาเรื่องสำคัญน้อยไปทำทีหลัง เรื่องที่สำคัญมากกว่าอื่น ๆ นั้น คือ เรื่องที่เมื่อทำสำเร็จแล้ว จะช่วยให้ทำอย่างอื่นได้สะดวกและได้ผลดียิ่งขึ้น การพัฒนาคนและแรงงานอยู่ในประเภทนี้ เพราะถ้ามีคนดีมีฝีมือแล้วย่อมจะช่วยให้มีฝีมือไปทำอย่างอื่นได้สะดวก การจัดการการคลัง การเงิน ให้มีระเบียบเรียบร้อย การตัดถนน การจัดการ

ท่าเรือ และการขนส่งต่าง ๆ ให้มีสมรรถภาพดี ย่อมอยู่ในประเภทสำคัญเหล่านี้ทั้งนั้น อนึ่ง ในการดำเนินงานพัฒนานั้น นักเศรษฐศาสตร์มักจะเพ่งเล็งแต่เฉพาะเรื่องเศรษฐกิจ ถ้าเป็นเช่นนี้จะนับว่ามีการพัฒนาสมบูรณ์มิได้ จำต้องพิจารณาเลยไปถึงพัฒนาการทางสังคมด้วย ซึ่งหมายถึงการศึกษา สาธารณสุข สาธารณูปการ และนอกจากนั้นนักเศรษฐศาสตร์ควรคำนึงถึงหลักใหญ่แห่งชีวิตคือ ความงาม ศิลป กวีนิพนธ์ และดนตรี ต้องอยู่ในข่ายแห่งการพัฒนาขั้นสำคัญ การวิจัยในมหาวิทยาลัยเล่าก็เป็นการส่งเสริมสัจจะและปัญญา ควรเป็นเรื่องเอกของกระบวนการพัฒนาด้วย

ในประเด็นที่เป็นปัญหาระหว่างรัฐบาลและเอกชนนั้น เป็นเรื่องของลัทธิการเมืองอย่างหนึ่ง กับเป็นเรื่องของการเคารพสิทธิในบุคคลอีกอย่างหนึ่ง ลัทธิคอมมิวนิสต์และโซเชียลิสต์อย่างจัดถือว่ารัฐบาลควรทำเสียทั้งหมดที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจของประเทศ เอกชนควรเป็นเครื่องมือรัฐบาลเท่านั้น ส่วนลัทธินายทุนและเสรีนิยมนั้น ถือว่ารัฐบาลควรทำน้อยที่สุด เอกชนเป็นใหญ่ ลัทธิทั้งสองนี้สร้างความอยุติธรรมและมีผลร้ายทั้ง ๒ ฝ่าย เพราะฝ่ายคอมมิวนิสต์ย่อมเพิกเฉยในศักดิ์ศรีของมนุษย์ ส่วนลัทธินายทุนถ้าปล่อยให้ดำเนินไปโดยเสรี ย่อมทำให้เกิดการเบียดเบียนกันได้ง่าย และความมั่งคั่งกับความยากจนจะรุนแรงแตกต่างกันไปยิ่งมากขึ้นในสังคม คนมีเสียเหลือหลาย คนจนยิ่งจนทรุดลง ฉะนั้นผมเห็นว่าวิธีที่เหมาะคือทางสายกลาง รัฐบาลไม่แย่งราษฎรทำเสียทั้งหมด และก็ไม่ปล่อยปละละเลยให้ทำกันไปโดยไม่มีขอบเขต รัฐบาลจะต้องใช้มาตรการการคลังและการภาษีอากรกำกับการกระทำของเอกชน และพยายามส่งเสริมให้เกิดผล

ส่วนรวมขึ้นโดยช่วยวางพื้นฐานในการพัฒนาให้ราษฎร

ที่ผมกล่าวถึงรัฐบาลในที่นี้หมายถึงเอกชนผู้มีอำนาจในราชการด้วย ผู้ที่มีอำนาจแล้วมักจะหลงเข้าใจไปว่า คนอื่นจะไม่สามารถทำอะไรได้เป็นประโยชน์แก่ชาติ ทั้งนี้ไม่ต้องกล่าวถึงการแสวงหาลาภยศสมบัติกันดื้อ ๆ ผู้มีอำนาจบางครั้งอาจจะคิดว่าตนต้องเป็นประธานบริษัทนั้นธนาคารนี้ให้ทั่วไปหมด ใครจะทำอะไรไม่ได้ ถ้าไม่มาเซ่นไหว้เจ้าพ่อด้วยหัวหมูหรือบายศรี ซึ่งในกรณีปัจจุบัน หมายถึงหุ้นลม หุ้นฟรี และอภิสิทธิ์ในการเก็บภาษีเข้ากระเป๋าของตนและลูกเมีย ผลร้ายเกิดขึ้นเสมอในกรณีเช่นนี้ ทางแก้คือถ่อมตนเองลงสักนิด และนึกถึงศักดิ์ศรีของผู้อื่นซึ่งควรเคารพบ้าง ซึ่งรวมทั้งชาวไร่ ชาวนา พ่อค้า และนักอุตสาหกรรมหรืออีกนัยหนึ่งนึกถึงศีลธรรมบ้าง

(ง) อำนาจในการพัฒนา ในกระบวนการพัฒนาคือการลงทุนสำหรับส่วนรวมนั้น ย่อมอดเสียมิได้ที่จะมีการใช้อำนาจมากกว่าปกติไปบ้าง ในวงราชการย่อมมีการก่อสร้างมาก จ้างคนมาก เงินงบประมาณรายจ่ายย่อมสูงกว่าปกติ และย่อมจะมีการดำเนินงานโดยเข้มแข็งกว่าปกติ กล่าวกันง่าย ๆ ก็คือ พัฒนามาก งานก็มาก เงินก็มาก ช่องทางที่จะโกงกัน ทุจริตกันก็มาก เงินคืองาน งานคือเงิน บันดาลสุขให้แก่ผู้มีอำนาจที่ปราศจากหิริโอตตัปปะ ผู้ที่รับผิดชอบในการพัฒนาจึงจำเป็นต้องสร้างระเบียบวิธีปฏิบัติป้องกันทุจริตและการใช้อำนาจไปในทางมิชอบให้ได้ จึงจะพัฒนาให้ได้ผลสมบูรณ์จริง ๆ

เวลาเราจะก่อสร้างอะไร ถ้าเรามีเงินพอ เราก็หาซื้อสิ่งที่ดีที่สุด ถูกที่สุดทั่วโลกได้ สำคัญอยู่ที่วางระเบียบให้รัดกุมและหาคนซื่อสัตย์มาดำเนินการ เท่านี้ยากพออยู่แล้ว แต่ถ้าเราไม่มี

เงินพอ ผู้ที่ต้องการจะขายของและถือโอกาสทำประโยชน์ส่วนตัว ยิ่งจะมีทางยั่วยวนเราได้ง่าย โดยยอมให้ติดหนี้ไว้ แต่ต้องซื้อของของเขา (อย่างที่เราเรียกว่า Supplier's Credit) กรณีเช่นนี้เปิดช่องทางให้ทุจริตและเอารัดเอาเปรียบได้ง่าย เอกชนหรือรัฐบาลก็เหมือนกัน ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ

ในการพัฒนารัฐบาลจำเป็นจะต้องจ่ายเงินมากกว่ากรณีปกติ และเพื่อการนี้รัฐบาลจะหวังเก็บภาษีอากรมาใช้จ่ายทั้งหมดนั้นย่อมเป็นที่เดือดร้อน จึงจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องกู้เงินมาจ่ายพัฒนา การกู้เงินแบ่งออกเป็นกู้ภายในประเทศและกู้จากต่างประเทศ การกู้เงินภายในประเทศนั้น มีข้อพึงระวังอยู่มิให้การกู้นั้นก่อให้เกิดเงินเฟ้อ ถ้ากู้จากธนาคารกลางมาก ๆ แล้ว ธนาคารกลางต้องพิมพ์ธนบัตรออกมามาก ๆ เพื่อให้กู้ ย่อมจะเกิดเงินเฟ้อได้ง่าย การกู้จากประชาชนหรือบริษัทหรือกองทุนเอกชนซึ่งเป็นเงินออม จะผ่านธนาคารออมสินหรือไม่ก็ตาม เป็นการกู้ที่ไม่เกิดเงินเฟ้อ ส่วนการกู้เงินจากต่างประเทศนั้น มีประเด็นที่จะต้องระวังคือ อย่าให้เกิดพอกพูนเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ควรจะกำหนดจำกัดไว้ให้แยบคายรอบคอบว่า ไม่ให้เกินความสามารถชำระหนี้แต่ละปี โดยใช้หลักประมาณรายได้จากการส่งสินค้าขาออกเป็นเกณฑ์ เรื่องนี้รัฐบาลไทยมีความรอบคอบพอได้วางหลักเกณฑ์กำหนดไว้ดังกล่าวข้างต้น และได้มอบหมายให้กรรมการบริหารของสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและอนุกรรมการพิจารณาการก่อหนี้ (อ.พ.น.) ของกรรมการบริหารนั้น เป็นพนักงานคอยพิจารณาอยู่เสมอ

มีเจ้าลัทธิประหลาดบางคนออกความเห็นว่า ประเทศด้อยพัฒนาอย่างไทยเรานี้ป้องกันการโกงกันได้ยาก และยิ่งมีการ

พัฒนาแล้วก็ยิ่งป้องกันยาก และมิหนำซ้ำยังกล่าวต่อไปอีกว่า ถ้าเราปล่อยให้โกงกันเสียบ้างจะพัฒนาได้เร็วขึ้น ลัทธินี้เป็นลัทธิอุบาทว์ จะพัฒนากันให้พิสดารไปเช่นนั้นได้อย่างไร ถ้าเราจะปล่อยให้ศีลธรรมเสื่อมโทรมไปเพื่อพัฒนากันให้สะดวก แม้ว่าจะเป็นความจริงก็อย่าพัฒนาเสียดีกว่า อยู่กันเฉย ๆ มีความสุขกว่า แม้ว่าจะด้อยวัตถุไปบ้าง แต่ลัทธิอุตริดังกล่าวไม่มีหลักวิชาเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ หรือศีลธรรมสนับสนุนประการใด ถ้าประเทศใดมีการโกงกันมากเท่าใด ก็ย่อมเป็นอุปสรรคในการพัฒนามากเท่านั้น และพอเปิดโอกาสให้โกงกันได้ ก็จะยิ่งโกงกันใหญ่ ตัวอย่างประเทศที่ได้รับความเสียหายในเรื่องนี้ก็มีอยู่ในระยะก่อนปัจจุบันหลายประเทศ เช่น อินโดนีเซีย ฆานา และประเทศอื่น ๆ ในอาฟริกาหลายประเทศ

ตอนที่ ๓
การพัฒนาคน

ในชั่วโมงสุดท้ายนี้ผมตั้งใจจะพูดให้น้อย เพื่อเปิดโอกาสให้ท่านผู้ฟังได้อภิปรายโต้แย้งคำบรรยายของผม หรือตั้งคำถามเพื่อให้ขยายความที่ยังบรรยายมิได้แจ่มแจ้ง และหวังว่าท่านผู้ฟังจะร่วมมือในการนี้ แต่ก่อนที่จะเปิดอภิปรายทั่วไป ผมใคร่จะเสนอความคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับเรื่องที่สำคัญยิ่งสำหรับทั้งศาสนา ศีลธรรม และการพัฒนา เรื่องนั้นคือ เรื่องของคน

การพัฒนาคน หมายถึง การศึกษาสำหรับคนที่ยังเยาว์วัยและเข้าสถานการศึกษา แต่ความหมายกว้างขวางรวมถึงคนที่พ้น

จากวัยและเกณฑ์การศึกษาแล้ว เราจะช่วยคนทั้ง ๒ ประเภทนี้ให้เป็นคนดีมีความรู้ มีความสามารถทำงานที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมได้อย่างไร เรื่องที่ควรจะพูดเรื่องนี้ยืดยาวมาก พอที่จะเป็นหัวข้อปาฐกถาอนุสรณ์ ซินแคลร์ ทอมป์สัน อีก ๑ ปี ผมจะขอเสนอแต่เฉพาะหัวข้อสำคัญ ๆ สั้น ๆ

สำหรับเด็กเล็กตั้งแต่ ๖-๗ ขวบขึ้นไป รัฐบาลมีหน้าที่ที่จะอำนวยการศึกษาให้ทั่วถึง ขณะนี้เรายังไม่สามารถทำให้เด็กทุกคนเข้าเรียนได้ตามกำหนด แต่การแก้ปัญหาข้อนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในการพัฒนาชาติ ตราบใดที่เด็กของเรายังไม่สามารถอ่านเขียนได้ ผู้ใหญ่ทั้งหลายควรจะมีความละอายใจเพราะบกพร่องในหน้าที่ ทั้งด้านศีลธรรมและการพัฒนา

การอำนวยการประถมศึกษานี้ เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาอ้างว่าทำเร็วไม่ได้ เพราะครูส่วนมากขาดคุณวุฒิ ข้ออ้างนี้ผมไม่เห็นด้วยเลย คุณวุฒิสำหรับครูที่สอนชั้นประถมศึกษานั้นไม่สูงนักสำหรับวิชาการ (ปัญญา) แต่สูงยิ่งนักสำหรับความอุตสาหะ (วิริยะ) ครูเป็นจำนวนมากต้องการจะปรับปรุงวิทยฐานะของตน จนลืมไปว่าตนมีหน้าที่สอนเด็ก บางคนไม่เอาใจใส่การสอน แต่เอาใจใส่การเรียนและการสอบเลื่อนวิทยฐานะของตนเองมากเกินไป และครูใหญ่ ศึกษาธิการส่วนใหญ่มักจะไม่กวดขันตรวจตราการปฏิบัติงานของครู การเทิดทูนวิทยฐานะของครูแทนความอุตสาหะวิริยะของครูนั้น เป็นการละเมิดศีลธรรมและขัดขวางการพัฒนา

การศึกษาชั้นมัธยมศึกษานั้น ไม่บังคับสำหรับเด็กทุกคนในปัจจุบันนี้ แต่ถ้ามีเด็กเข้าเรียนในชั้นมัธยมมากเพียงใดบ้านเมืองก็จะมีช่องทางเจริญได้เร็วขึ้นเพียงนั้น ญี่ปุ่นเป็นตัวอย่าง

ที่ดีในเรื่องนี้ การอำนวยการศึกษาชั้นมัธยมนี้ต้องกระทำโดยมีความมุ่งหมาย ๒ ประการ ประการหนึ่ง ให้วิชาการแตกฉานดีพอสมควร และอีกประการหนึ่ง ต้องส่งเสริมให้นักเรียนแยกออกเป็น ๒ ทาง คือ ผู้ที่จะเรียนขั้นอุดมต่อไปทางหนึ่ง กับผู้ที่จะเรียนจบชั้นมัธยมและออกไปทำงานประกอบอาชีพ ฉะนั้นจึงควรจะจัดการศึกษาให้สูงทางวิชาการสำหรับนักเรียนประเภทแรกและให้สูงพอทางวิชาชีพ (อาชีวศึกษา) สำหรับนักเรียนประเภทหลัง

สำหรับนักเรียนที่ออกจากการศึกษาในโรงเรียนไปในชั้นประถมก็ดี หรือในชั้นมัธยมก็ดี ยังจัดว่าได้รับความรู้เพียงพอแก่สถานการณ์ปัจจุบันและความต้องการด้านพัฒนามิได้ เพราะเรียนน้อยเกินไป รัฐบาลจำต้องจัดการศึกษาอบรมนอกโรงเรียนต่อไปให้ด้วย และต้องทำเป็นการจริงจัง โดยให้หนักไปในด้านให้รู้หนังสือสำหรับชั้นประถม และฝึกอาชีพให้ความรู้พิเศษสำหรับนักเรียนที่ออกชั้นมัธยม

นักเรียนชั้นอุดมศึกษาหรือมหาวิทยาลัยนั้น นับได้ว่าเป็นชั้นปัญญาชน การศึกษาจำต้องอำนวยให้นักเรียนชั้นนี้รอบรู้วิชาการทั่วไปกว้างขวางพอสมควร ให้รู้จักหน้าที่ความรับผิดชอบของปัญญาชนในประเทศ และให้รู้วิชาเฉพาะของตนให้ลึกซึ้งจริงจนประกอบอาชีพเป็นผู้นำคนอื่นได้

แต่ไม่ว่าจะเป็นนักเรียนชั้นประถม มัธยม หรืออุดม พวกเราที่เป็นผู้ใหญ่ควรจะถือเป็นหน้าที่ที่จะให้ความรู้ทางศีลธรรม ให้รู้ผิดรู้ชอบ ให้ถือทัศนคติทางธรรมอันถูกต้อง มิใช่คะนองเห็นการเสพสุรา เสเพล การโกง เป็นการประพฤติที่คนเก่งควรกระทำเป็นปกติวิสัย และการกระทำเรื่องนี้ให้ได้ผลจริง ผู้ใหญ่

ต้องทำเป็นตัวอย่างให้เห็น ไม่ใช่บอกว่าผู้ใหญ่ทำได้อย่างหนึ่ง แต่เด็กต้องทำอีกอย่างหนึ่ง และตัวอย่างที่ต้องการให้ทำนั้นต้องเริ่มตั้งแต่บ้าน บิดามารดา ต่อมาถึงครูบาอาจารย์ และผู้ที่มีชื่อเสียงในวงราชการและสังคมทั้งหลาย ความประพฤติชั่วของเด็กและเยาวชนนั้นไม่ใช่เกิดจากการละเมิดศีลธรรมของเด็กและเยาวชน แต่มีสาเหตุมาจากการละเมิดศีลธรรมของผู้ใหญ่เป็นสำคัญ

ทุกวันนี้เราบ่นกันว่า เด็กนักเรียนเกกมะเหรกเกเร นักศึกษาและนิสิตก่อการไม่สงบ หัวแข็ง ยกพวกตีกัน ขว้างระเบิดกันและกัน บ่นก็บ่นไป และพวกเราบิดามารดาครูบาอาจารย์จะทำอย่างไรกัน ผมอดคิดไม่ได้ว่า ผู้ใหญ่เรานี้ช่วยตัวเองและช่วยเด็กได้ ด้วยวิธีซึ่งศาสนาทั้งพุทธและคริสต์สั่งสอนไว้ วิธีนั้นคืออาศัยความรัก ความเมตตา และการปฏิบัติตนเป็นตัวอย่าง เมื่อเด็กและผู้ใหญ่มีความรักผูกพันกันจริง เด็กและผู้ใหญ่จะเกิดความเชื่อถือซึ่งกันและกัน พูดจากันพอเชื่อฟัง ความรักเป็นอาหารทิพย์เลี้ยงโลก ไม่ว่าเราจะถือกำเนิดมาเป็นชาวพุทธหรือชาวคริสต์